

1 Základní pojmy

Řecká abeceda (vybraná písmena používaná ve fyzice)

Název	malé	význam	velké	význam
<i>alfa</i>	α	úhel, teplotní součinitel délkové roztažnosti, teplotní součinitel el. odporu, konstanta jemné struktury		
<i>beta</i>	β	úhel, typ radioaktivního rozpadu, teplotní součinitel objemové roztažnosti		
<i>gama</i>	γ	úhel, typ rozpadu, foton	Γ	gamma funkce
<i>delta</i>	δ	součinitel tlumení	Δ	změna veličiny (rozdíl dvou hodnot téže veličiny) baryon delta, Laplaceův operátor, neurčitost
<i>epsilon</i>	ε	relativní prodloužení, permitivita prostředí		
<i>éta</i>	η	účinnost, viskozita, mezon éta		
<i>kappa</i>	κ	Poissonova konstanta		
<i>lambda</i>	λ	vlnová délka, tepelná vodivost, přeměnová konstanta (relativní úbytek jader za 1 s)	Λ	kosmologická konstanta, hyperon lambda
<i>mý</i>	μ	předpona mikro, permeabilita prostředí, mion		
<i>ný</i>	ν	kinematická viskozita, neutrino		
<i>ksi</i>	ξ	rameno valivého odporu	Ξ	hyperony ksi
<i>pí</i>	π	pí, pion	Π	multiplikační symbol (násobení více členů)
<i>ró</i>	ρ	hustota, měrný el. odpor		
<i>sigma</i>	σ	normálové napětí, povrchové napětí, plošná hustota el. náboje, Stefan-Boltzmannova konstanta	Σ	sumační (součtový symbol), hyperony sigma
<i>tau</i>	τ	smykové napětí, střední doba života částice, tauon		
<i>fi</i>	φ	úhel, relativní vlhkost, fázový posun, el. potenciál, optická mohutnost, zlatý řez	Φ	absolutní vlhkost, magnetický indukční tok
<i>psi</i>	ψ	vlnová funkce v kvantové fyzice	Ψ	faktor psi – paranormální jev
<i>omega</i>	ω	úhlová rychlost, úhlová frekvence	Ω	Ohm (jednotka el. odporu), hyperon omega

Předpony:

kilo	k	10^3	mili	m	10^{-3}
mega	M	10^6	mikro	μ	10^{-6}
giga	G	10^9	nano	n	10^{-9}
tera	T	10^{12}	piko	p	10^{-12}

Fyzikální veličina

- smluvené označení: V, m, T, t, F
- číselná hodnota: 3; 2,5
- jednotka: m^3 , kg, K, s, N

Základní veličiny a jednotky SI

1) délka	<i>l</i>	metr	m
2) hmotnost	<i>m</i>	kilogram	kg
3) čas	<i>t</i>	sekunda	s
4) elektrický proud	<i>I</i>	ampér	A
5) termodynamická teplota	<i>T</i>	kelvin	K
6) látkové množství	<i>n</i>	mol	mol
7) svítivost	<i>I</i>	kandela	cd

značení: [m] = kg

Odvozené veličiny a jednotky – odvozují se ze základních pomocí vzorců

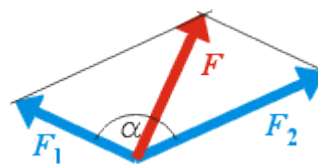
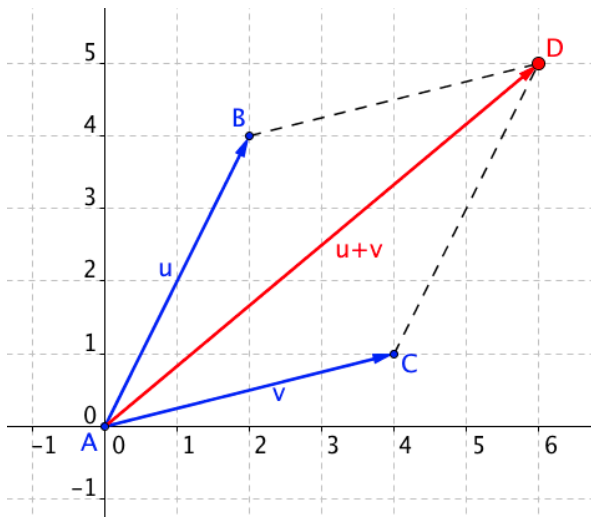
Př. rychlost $v = s/t$ $[v] = m/s = ms^{-1}$

Skalární a vektorové fyzikální veličiny

- **skalární:** určujeme **velikost**; př. hmotnost, délka, objem, teplota, čas(?), energie, práce, výkon
- **vektorové:** určujeme **velikost a SMĚR**; př. síla, rychlost, zrychlení, hybnost; v textu označeny tučně nebo šipkou nad danou veličinou

Sčítání vektorů

- 1) **grafické** – doplnění na rovnoběžník

2) početní

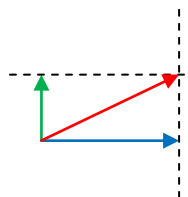
a) Vektory (síly) stejného směru $F = F_1 + F_2$

b) Vektory (síly) opačného směru $F = F_1 - F_2$

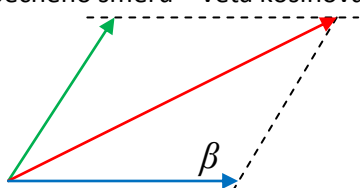

c) Kolmé vektory (síly) – Pythagorova věta: $F = \sqrt{F_1^2 + F_2^2}$

d) Vektory obecného směru – věta kosinová:

$$F = \sqrt{F_1^2 + F_2^2 - 2F_1F_2 \cos \beta}$$

Mechanika

- Kinematika – JAK se tělesa pohybují (nestuduje příčinu pohybu)
- Dynamika – PROČ se tělesa pohybují (studuje příčinu pohybu, např. sílu)

2 Hmotný bod (HB) a jeho vlastnosti

Hmotný bod – zjednodušení popisu fyz. děje

- zanedbáváme rozměry tělesa
- zanedbáváme hmotnost
- př. auto, Venuše, elektron

Klid i pohyb tělesa je relativní – záleží na volbě vztažné soustavy (vztažného tělesa).

Poloha hmotného bodu

V prostoru má každý bod 3 souřadnice: A [x, y, z]

Jeho vzdálenost od počátku souřadné soustavy (bod O[0;0;0]) je dána velikostí polohového vektoru r

$$|r| = \sqrt{x^2 + y^2 + z^2}$$

Trajektorie a dráha hmotného bodu

Trajektorie – geometrická křivka (čára) po které se bod pohybuje

Př. pohyb Země kolem Slunce – elipsa, hozený míč – parabola, elektron magnetickém poli – spirála, lopatka větráku – kružnice

Dráha – fyzikální veličina – s

délka trajektorie

Rozdělení pohybů podle trajektorie

- **přímočaré** – trajektorie je přímka
- **křivočaré** – trajektorie je jakákoliv ostatní křivka

3 Rychlost hmotného bodu

značíme v

jednotka $[v] = \text{m/s} = \text{m} \cdot \text{s}^{-1}$

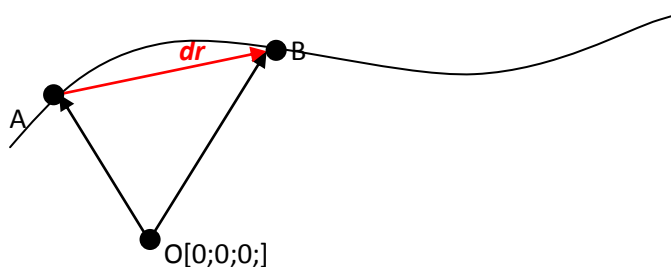
vektorová fyzikální veličina

okamžitá rychlost

$$v = \frac{dr}{dt} = \frac{\Delta r}{\Delta t}$$

$dr, \Delta r$ – velice malá změna polohového vektoru (malé posunutí)

$dt, \Delta t$ – velice malá změna času (blížící se nule)

Rychlost v daném bodě má vždy směr tečny k dané křivce.

$$1 \text{ m} \cdot \text{s}^{-1} = 3,6 \text{ km} \cdot \text{h}^{-1}$$

Podle změny velikosti okamžité rychlosti dělíme pohyby na:

- **rovnoměrné** – velikost okamžité rychlosti se nemění – je konstantní
- **nerovnoměrné** – velikost rychlosti se mění

Pokud se mění SMĚR vektoru rychlosti – jedná se o pohyb křivočarý.

Pokud se NEMĚNÍ SMĚR vektoru rychlosti – jedná se o pohyb přímočarý.

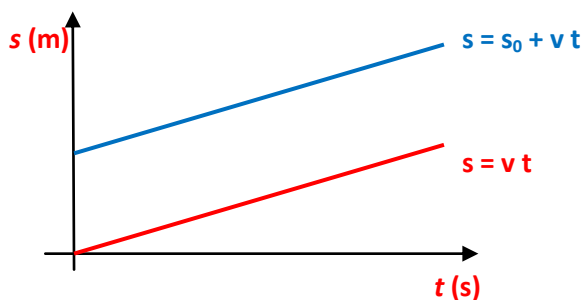
4 Rovnoměrný přímočarý pohyb

Př. eskalátor, loď na klidné řece, auto na dálnici, letadlo v letové hladině

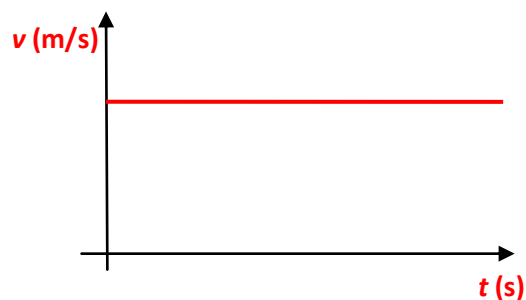
$$s = s_0 + vt \quad v = \text{konst.} = \text{velikost ani směr se nemění}$$

s – celková dráha s_0 – počáteční dráha v – rychlost tělesa t – čas

závislost dráhy na čase

závislost rychlosti na čase

trajektorie: přímka

rychlost má směr přímky, po které se HB pohybuje

5 Zrychlení hmotného bodu

značíme ..... a

jednotka $[a] = \text{m/s}^2 = \text{m} \cdot \text{s}^{-2}$

vektorová fyzikální veličina

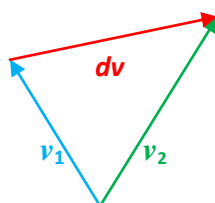
okamžité zrychlení

$$a = \frac{dv}{dt} = \frac{\Delta v}{\Delta t}$$

$dv, \Delta v$ – velice malá změna polohového vektoru (malé posunutí)

$dt, \Delta t$ – velice malá změna času (blížící se nule)

směr zrychlení a = směr změny rychlosti dv

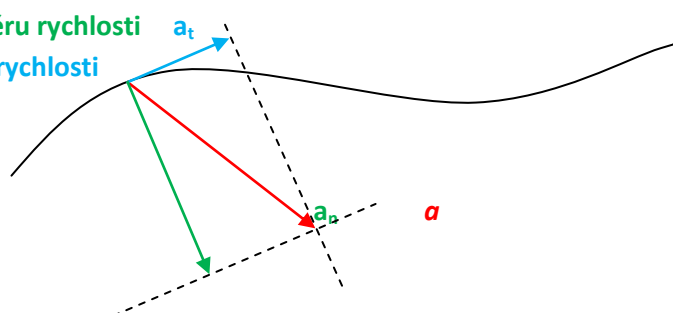

a_n – normálové zrychlení – vyjadřuje změnu směru rychlosti

a_t – tečné zrychlení – vyjadřuje změnu velikosti rychlosti

$$\vec{a} = \vec{a}_t + \vec{a}_n$$

$$|a| = \sqrt{a_t^2 + a_n^2}$$

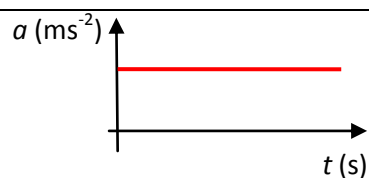
6 Rovnoměrně zrychlený přímočarý pohyb

Př. auto, vlak, letadlo při rozjezdu, zrychlení na dálnici, některé údery v bojových uměních

trajektorie: přímka

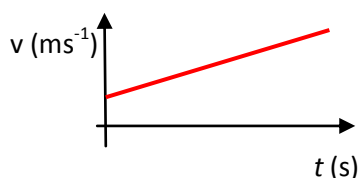
zrychlení je konstantní (konstantní funkce času)

$$a = \text{konst.}$$

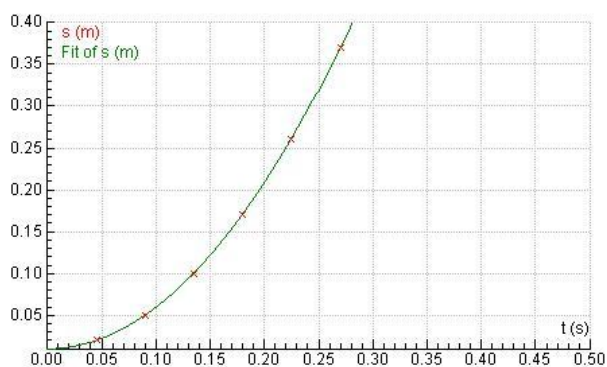
rychlost rovnoměrně roste (lineární funkce času)

$$v = \int a \, dt = v_0 + at$$

dráha nerovnoměrně roste (kvadratická funkce času – grafem je parabola)

$$s = \int v \, dt = s_0 + v_0t + \frac{1}{2}at^2$$

Zpomalený pohyb

$$v = v_0 - at$$

$$s = s_0 + v_0t - \frac{1}{2}at^2$$

7 Volný pád

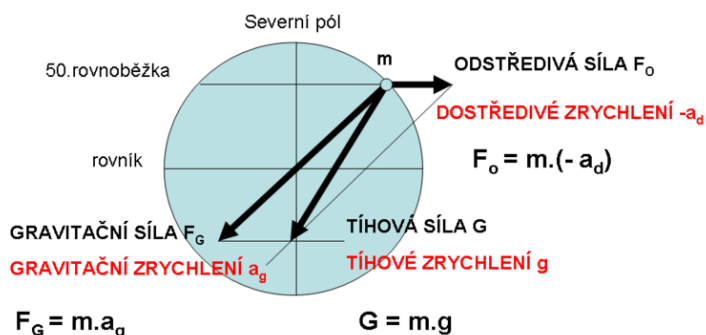
- pád volně puštěných těles v homogenním gravitačním poli tělesa (nejčastěji Země)
- rovnoměrně zrychlený přímočarý pohyb – experimenty prováděl už Galileo (Pisa)
- počáteční rychlost $v_0 = 0 \text{ ms}^{-1}$
- ve vakuu padají všechna tělesa stejně rychle **nezávisle na hmotnosti**
- ve vzduchu klade prostředí odpor – tělesa padají v závislosti na svém tvaru různě rychle
- tělesa padají se zrychlením g

tíhové zrychlení ..... g

$$[g] = \text{ms}^{-2}$$

- směřuje vždy svisle dolů
- velikost závisí na zeměpisné poloze
- největší na pólu, nejmenší na rovníku

normální tíhové zrychlení

$g = 9,80665 \text{ ms}^{-2} = 9,81 \text{ ms}^{-2}$ stanoveno dohodou

$$v = gt$$

$$s = \frac{1}{2}gt^2$$

Stav beztlíže

Při volném pádu lze po určité době (několik sekund, než odpor vzduchu zamezí zrychlování pohybu) zažít stav beztlíže – pocit, že na organismus nepůsobí gravitace.

Stav beztlíže má krátkodobé i dlouhodobé negativní vlivy na fyziologické procesy v organismu.

Krátkodobé – ztráta orientace, mořská nemoc, nevolnost

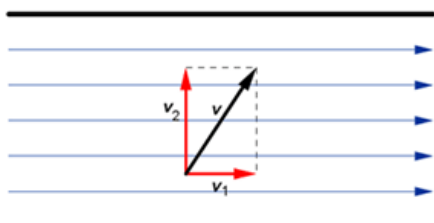
Dlouhodobé – krev se přemístí do horní poloviny těla, což má za následek opuchnutí tváří; ochabnutí svalstva; hormonální změny; vyplavování vápníku.

8 Skládání pohybů a rychlostí

- těleso koná více pohybů současně – př. loďka plující po řece je unášena proudem
<http://www.sps-karvina.cz/fyzwebik/fyzweb/flash/dynamika/09/SkladaniPohybu.swf>

grafické znázornění rychlostí

v_1 – rychlost řeky
 v_2 – rychlost loďky
 v – výsledná rychlost

K výpočtu výsledné rychlosti užijeme Pythagorovu nebo kosinovou větu.

Princip nezávislosti pohybů – koná-li těleso 2 či více pohybů, je jeho konečná poloha taková, jako kdyby pohyby těleso konalo postupně po sobě nezávisle na pořadí.

Př. Plavec, jehož rychlost je vzhledem k tekoucí vodě $0,85 \text{ ms}^{-1}$ plave v řece kolmo na směr proudu vody, která teče rychlostí $0,4 \text{ ms}^{-1}$. Urči jaká je výsledná rychlost plavce a pod jakým úhlem vzhledem ke směru proudu plave.

Řešení: viz. předchozí obrázek

$$v_1 = 0,4 \text{ ms}^{-1}$$

$$v_2 = 0,85 \text{ ms}^{-1}$$

$$v = ? (\text{ms}^{-1})$$

$$\alpha = ? (^\circ)$$

z Pythagorovy věty plyne

$$v = \sqrt{v_1^2 + v_2^2} = \sqrt{0,4^2 + 0,85^2} = 0,94 \text{ ms}^{-1}$$

pro úhel α (mezi vektory v a v_1) platí

$$\operatorname{tg} \alpha = \frac{v_2}{v_1} = \frac{0,85}{0,4} = 2,125 \rightarrow \alpha = 64,8^\circ$$

9 Rovnoměrný pohyb po kružnici

Př. kotouč brusky, kolotoč, CD-ROM, gramofon, větrák, hod kladivem

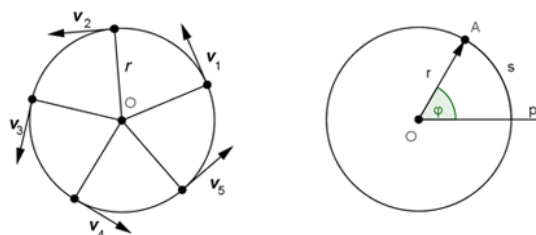
- křivočarý pohyb – trajektorií je kružnice
- obvodová rychlost v – má v daném bodě stejnou velikost
  - mění se SMĚR rychlosti – rychlost má směr tečny ke kružnici

délka oblouku kružnice – s

$s = 2\pi r$ r – poloměr kružnice

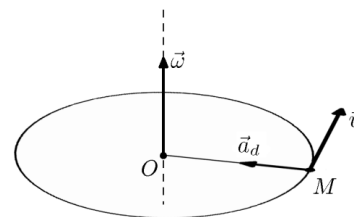
úhlová dráha – φ $[\varphi] = \text{rad (radián)}$ $1 \text{ rad} = 57^\circ 20'$

$$s = \varphi \cdot r \quad \varphi = \frac{s}{r}$$

úhlová rychlost – ω $[\omega] = \text{rad} \cdot \text{s}^{-1} = \text{s}^{-1}$ (rad se nepíše)

- vektorová veličina
- stále stejná velikost – je konstantní
- směr je kolmý k rovině kružnice a je určen pravidlem pravé ruky (prsty směr otáčení, palec směr ω)

$$\omega = \frac{d\varphi}{dt} = \frac{\Delta\varphi}{\Delta t}$$

- periodický pohyb – HB celou kružnici opíše za dobu T (perioda)

perioda – T $[T] = \text{s (sekunda)}$

doba jednoho oběhu

frekvence – f $[f] = \text{s}^{-1} = \text{Hz (hertz)}$

počet oběhů za 1 sekundu

$$f = \frac{1}{T}$$

Vztah úhlové rychlosti a periody nebo frekvence

$$\omega = \frac{\Delta\varphi}{\Delta t} = \frac{2\pi}{T} = 2\pi f$$

obvodová rychlost v $[v] = \text{ms}^{-1}$

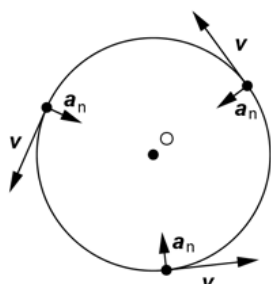
$$v = \frac{\Delta s}{\Delta t} = \frac{2\pi r}{T} = 2\pi r f = \omega r$$

10 Zrychlení HB při rovnoměrném pohybu po kružnici

Video:

<http://pokusy.pucholt.com/videopokusy/kinematika-hmotnych-bodu/rovnomerny-pohyb-po-kruznici-i-9/>

- obvodová rychlost $v = \text{konstantní} \rightarrow a_t = 0 \text{ ms}^{-2}$ (tečná složka = 0)
- **směr rychlosti se mění** $\rightarrow a_n \neq 0 \text{ ms}^{-2}$ (normálová složka $\neq 0$)
- **$a_n = a_d$**

dostředivé zrychlení – a_d   **$[a_d] = \text{ms}^{-2}$**

- směřuje stále do středu kružnice
- jeho velikost je konstantní pro danou polohu HB
- směr se mění

Odvození vztahu pro a_d

$$a_d = \frac{dv}{dt} = \frac{d(\omega r)}{dt} = \omega \frac{dr}{dt} = \omega \frac{\Delta r}{\Delta t} = \omega v$$

$$a_d = \omega \cdot v = \frac{v^2}{r} = \omega^2 \cdot r$$

Rotující kotouč

- při konstantní úhlové rychlosti otáčení ω se s rostoucí vzdáleností r od středu kotouče zvětšuje i hodnota dostředivého zrychlení – vzdálenější jsou urychlovány více než body blíže ke středu kotouče

CD-ROM

Vývoj CD-ROM prošel za několik let rychlým vývojem. Na jeho začátku byly dva typy mechanik:

CLV – Constant Linear Velocity

- obvodová rychlost $v = \text{konstantní} \rightarrow$ úhlová rychlost ω se neustále mění $\rightarrow$ značné opotřebení
- pod čtecí hlavou stále stejné množství dat

CAV – Constant Angular Velocity

- úhlová rychlost $\omega = \text{konstantní} \rightarrow$ obvodová rychlost v se neustále mění $\rightarrow$ malé opotřebení
- pod čtecí hlavou různé množství dat v závislosti na poloze čtecí hlavy

